

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

PROFESSIONAL TRAINING AS A MEAN OF FORMATION OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF FUTURE POLICE OFFICERS

Стаття присвячена розгляду проблеми підготовки майбутніх офіцерів поліції до професійної діяльності та розгляду феномена професійної відповідальності. У статті проведено розгляд змісту і напрямків професійної підготовки у контексті формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції. Визначено сутність професійної підготовки, яку розглядаємо як процес формування спеціальних знань, умінь і навичок, що дозволять здійснювати професійну діяльність, спрямовану на забезпечення правопорядку, безпеки, прав і свобод громадян. Відповідно до цього професійна підготовка спрямована на формування готовності (психологічної, професійної та ін.) майбутніх офіцерів поліції до виконання професійних обов'язків. Виокремлено фази формування професійної відповідальності у професійній підготовці: набуття досвіду; рефлексії; концептуалізації досвіду; активного експериментування. Розглянуто напрями формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції засобами професійної підготовки: педагогічного, психологічного, професійного. Детально розглянуто можливості психологічної підготовки як засобу формування професійної відповідальності курсантів. Конкретизовано види професійної підготовки (загально професійну; функціональну; тактику дії особового складу в типових та екстремальних ситуаціях; вогневу; фізичну; психологічну; загальнопрофільну (медичну підготовку, засоби зв'язку і спеціальної техніки, цивільну оборону), які мають потенціал для формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції. Запропоновано алгоритм проведення різних типів занять у межах професійної підготовки. З позицій педагогічної практики, професійна підготовка майбутніх офіцерів поліції України визначаємо як цілісну динамічну систему підготовки, яка поєднує такі компоненти освітнього процесу (мету, зміст, методи, засоби і форми навчання, діяльність викладача і курсантів, формування мотивації професійної діяльності) і спрямована на формування у курсантів як майбутніх офіцерів поліції професійної відповідальності.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна відповідальність, курсанти, майбутні офіцери поліції, правоохоронці.

The article considers the issue of professional training of future police officers and the phenomenon of professional responsibility. The article provides the content and areas of professional training to form professional responsibility of future police officers. There has been determined the essence of professional training; it is considered to be a process of formation of special knowledge, skills and abilities making it possible to carry out professional activities to ensure law, order, security, rights and freedoms of citizens. Thus, professional training is focused on the preparation (psychological, professional, etc.) of future police officers for their professional duties. There have been determined the stages of formation of professional responsibility in the course of professional training: gain in experience; reflection; experience conceptualization; active experimentation. There have been reviewed the areas of professional responsibility of future police officers by means of professional training: pedagogical, psychological, and professional. There have been considered the possibilities of psychological training as a mean of formation of professional responsibility of officer candidates. There have been specified the types of training (general professional; functional; tactics of military personnel in typical and extreme cases; fire; physical; psychological; general professional (medical training, means of communication and special equipment, civil defense) that have the potential to form professional responsibility of future police officers. There has been offered an algorithm of various types of training within professional training. In terms of practical pedagogics, professional training of future police officers of Ukraine is defined as an integrated dynamical system of training that combine the following elements of the educational process (objective, content, methods, means and forms of training, activity of a teacher and officer candidates, formation of motivation for professional activity) and is focused on the formation of professional responsibility of future police officers.

Key words: professional training, professional responsibility, officer candidates, future police officers, law enforcement officers.

УДК 378.635.174-057.87(477)(043.5)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-22>

Кудрявцева Г.І.,
аспірант кафедри педагогіки
та психології
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
старший слідчий слідчого відділу
Сумського відділення поліції
Головного управління національної
поліції в Сумській області

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування професійної відповідальності курсантів, як майбутніх офіцерів поліції у процесі фахової підготовки пов'язана з необхідністю подолання суперечностей між: сучасними вимогами до особистості працівників поліції та загальним станом сформованості у них професійної відповідальності; необхідністю формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції та недостатньою розробленістю змісту, форм і методів такої діяльності на основі системного підходу. Розв'язання зазначених суперечностей дозволить

вирішити проблему формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку теорії і практики професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної галузі, формування їх особистості внесли дослідження багатьох відомих педагогів і психологів. Значний внесок до розробки теорії і практики професійної освіти співробітників правоохоронних органів внесли такі радянські педагоги як В. Андросюк, В. Вдовюк, О. Вьюшин, А. Гладілін, П. Гопанчук, В. Давидов,

В. Домбровський, О. Дробницький, В. Ільїн, В. Кікоть, О. Латишев, В. Маріщук, С. Муцинов, М. Рябова, В. Якунін та ін. Позиції нового бачення сутності професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти МВС представлені в працях О. Бандурки, В. Венедиктова, Ю. Кривоноса, І. Малютіна, В. Новікова, О. Тимощука, І. Шинкаренка та ін. Дослідниками (Л. Бондаренко, Г. Васильєв, М. Іншин, О. Негодченко, П. Орлов) розроблені різні аспекти особистісно орієнтованої освіти, проблеми створення педагогічних умов для цілісного прояву і розвитку особистісних якостей і здібностей курсантів, необхідних їм для успішної професійної діяльності.

Сучасний стан підготовки у закладах освіти із специфічними умовами навчання свідчить, що відсутність системних досліджень проблеми професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції призводить до того, що науково-педагогічний склад використовує теоретичні положення й практичні рекомендації, які є універсальними, тобто не спрямованими безпосередньо на формування професійної відповідальності і не передбачають відповідний педагогічний супровід. Необхідність подолання цього недоліку стає ще більш очевидною, якщо зважити на те, що курсантські роки – це сенситивний період для формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції з урахуванням специфіки їх майбутньої професійної діяльності. Упущене на даному етапі дуже важко компенсувати в процесі поліцейської служби [4].

Мета статті – розглянути зміст і напрямки професійної підготовки у контексті формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі проблема формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів національної поліції представлена не значною кількістю досліджень. Проблема підвищення ефективності професійної підготовки, зокрема курсантів у навчальних закладах МВС досліджувалась у таких напрямках, як: особливості формування професійної компетентності (А. Лігоцький), виховання вольових якостей (В. Зонь) і відповідального ставлення до виконання службових обов'язків (М. Козяр), формування правової культури (А. Морозов), професійної усталеності (В. Дяченко), комунікативних умінь (М. Ісаєнко) та ін.

М. Ануфрієв, О. Бандурка, О. Яриш визначають професійну підготовку у закладі вищої освіти МВС України як цілеспрямоване навчання і виховання курсантів відповідно до вимог професії. При цьому, професійна підготовка покликана сформувати у курсантів у процесі навчання систему професійних, світоглядних і

громадянських якостей, що обумовлені цілями та потребами майбутньої професії [1, с. 54].

Питанням професійної підготовки присвятили свої дослідження такі вчені-юристи О. Бандурка, Я. Бондаренко, М. Горська, Т. Губанова, Г. Джагупов, М. Іншин, О. Калінцева, А. Ніколов, В. Сокурєнко, П. Яременко та інші. Аналіз їхніх досліджень свідчить про те, що визначення поняття «професійна підготовка» в контексті правоохоронної діяльності, можна розглядати в таких аспектах:

– професійна підготовка передбачає формування професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей;

– сучасна система професійної підготовки спрямована на формування у майбутніх офіцерів поліції готовності до майбутньої професійної діяльності;

– зміст професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної галузі повинен бути зорієнтований на оволодіння курсантами практичними вміннями й навичками та бути максимально наближеним до умов реальної професійної діяльності.

Отже, професійну підготовку правоохоронців можна розглядати як формування спеціальних знань, умінь і навичок, що дозволять здійснювати професійну діяльність, спрямовану на забезпечення правопорядку, безпеки, прав і свобод громадян. Відповідно до цього, професійна підготовка спрямована на формування готовності (психологічної, професійної та ін.) майбутніх офіцерів поліції до виконання професійних обов'язків.

Основними завданнями професійної підготовки є:

– оволодіння професійними знаннями, спеціальними вміннями та навичками для успішного виконання обов'язків по охороні громадського порядку, протидії правопорушенням та виконанню інших службових завдань;

– встановлення та підтримка зв'язків з населенням, забезпечення працівниками поліції прав людини в ході виконання ними службових обов'язків, підвищення рівня загальної культури рядового і начальницького складу;

– розвиток у майбутніх офіцерів поліції морально-етичних якостей, патріотизму, відповідальності, сумлінного ставлення до виконання професійного обов'язку;

– підвищення професіоналізму працівників поліції шляхом удосконалення спеціальних навичок та ін. [4; 8].

П. Яременко виокремлює рівні – рівень передпрофесійної і професійної підготовки. На рівні передпрофесійної підготовки майбутній офіцер поліції отримує базові знання та вміння (загальноправові, тактико-спеціальні, психологічні, фізичні та ін.), які є необхідними і обов'язковими (нормативними) для здійснення професійної діяльності. Рівень

професійної підготовки поділяється на власне професійний (виконання діяльності з фаховою підготовкою) і професійної майстерності (подальше набуття суб'єктом досвіду роботи, підвищення й удосконалення якості виконання діяльності) [8].

На підставі аналізу педагогічної літератури ми дійшли висновку, що процес формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції передбачає проходження таких фаз: набуття досвіду (швидке сприйняття й засвоєння нової інформації та її обробка); рефлексії (осмислення досвіду, його інтерпретація з різних точок зору, підходів, внутрішнє прийняття цієї інформації); концептуалізації досвіду (здатність до цілісного розуміння-сприйняття, формування понять і уявлень у послідовну, логічну теорію); активного експериментування (застосування інформації, теоретичних положень, набутих знань під час прийняття рішень, вирішенні професійних задач, що, в свою чергу, сприяє набуттю нового досвіду).

Основними напрямками формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції засобами професійної підготовки є:

1. Педагогічний напрямок, який забезпечує формування у курсантів у освітньому процесі у закладах освіти із специфічними умовами навчання необхідних знань, професійних вмінь та навичок для ефективного виконання завдань професійної діяльності; використання різних методів і прийомів навчання, які дозволяють моделювати ситуації майбутньої професійної діяльності та ін.

2. Психологічний, який спрямований на вивчення особистості майбутнього офіцера поліції, а саме, діагностику індивідуально-психологічних особливостей особистості (емоційних, вольових та ін. якостей; психологічних станів і характеристик) з метою формування психологічної готовності до професійної діяльності (в тому числі й екстремальної), розвиток мотивації до сумлінного виконання професійних обов'язків.

3. Професійний напрямок, який забезпечує оволодіння курсантами основами професійної діяльності, здобуття вмінь та навичок майстерного володіння зброєю, спеціальними засобами, засобами зв'язку та індивідуального захисту, формування готовності до застосування зброї і засобів активної оборони в екстремальних ситуаціях [8].

Професійна підготовка у закладах вищої освіти МВС України охоплює такі види: загально професійну підготовку; функціональну підготовку; тактику дій особового складу в типових та екстремальних ситуаціях; вогневу підготовку; фізичну підготовку; психологічну підготовку; загальнопрофільну (медичну підготовку, засоби зв'язку і спеціальної техніки, цивільну оборону) підготовку [1; 8].

В системі професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції особливе місце посідає

психологічна підготовка до професійної діяльності. Під психологічною підготовкою, розуміють процес формування, закріплення і активізації готовності особистості (або групи) до певного виду діяльності або виконання завдання [6; 8]; психологічна підготовка є однією з умов швидкої адаптації людини до обставин, що пов'язані із загрозою для життя, і чинникам, що перешкоджають виникнення психогених захворювань [5].

Основною метою, яка вирішується в ході професійно-психологічної підготовки, є розвиток і формування професійно важливих індивідуально-психологічних якостей у майбутнього поліцейського та на їх основі формування психологічної готовності до виконання службових завдань у різних, у тому числі й в екстремальних умовах діяльності [3; 6].

Основними завданнями психологічної підготовки вважають:

- виховання почуття обов'язку, відповідальності;
- забезпечення системою знань і уявлень про особливості та умови діяльності, їх вимоги до особистості;
- формування у майбутніх фахівців навичок і вмінь виконання професійно службових обов'язків у напружених і складних ситуаціях;
- розвиток емоційно-вольової сталості, здатності до ефективної саморегуляції при ускладненні ситуації;
- формування вмінь реально оцінювати рівень своєї підготовки до виконання професійних завдань, прогнозувати результати діяльності, коригувати свої вчинки [3; 6]

В. Розов надає таке визначення професійно-психологічної підготовки студентів: «це система, яка характеризується взаємозв'язком та взаємодією структурних та функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень готовності студентів до професійної діяльності» [7, с. 170].

Отже, професійно-психологічна підготовка є складовою професійної підготовки майбутніх правоохоронців, оскільки складовою професійної діяльності правоохоронців є робота з різними верствами населення, яка включає окрім правового ще й педагогічний аспект. Таким чином, професійно-психологічну підготовку правоохоронців ми розуміємо як спеціально організований процес навчання (викладання і учіння), спрямований на формування необхідних знань, умінь, навичок, що дозволяють виконувати певний вид роботи, а також формування професійно-важливих якостей особистості правоохоронця, що детермінують ефективність роботи і виступають необхідною внутрішньою умовою її успішного здійснення. Це, у свою чергу, забезпечує формування якісно

нового рівня готовності майбутніх правоохоронців до здійснення професійної діяльності.

Психологічна підготовка фахівців у закладі вищої освіти МВС України має бути спрямована на формування стійкості до негативних чинників професійної діяльності [3; 5; 6].

У ході занять з професійно-психологічної підготовки щодо формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції України можуть використовуватися такі форми роботи: тренінги щодо розвитку пам'яті, уваги і спостережливості; психофізичні тренінги щодо подолання перешкод (ускладнення, смуга перешкод, лабіринти); ідеомоторне тренування; тренінгові вправи з розвитку стресостійкості із використанням елементів несподіванки, дефіциту часу, шумових і вогневих ефектів (морально-психологічна смуга); тренінги щодо засвоєння ситуацій, пов'язаних із сприйняттям страждань, крові, поранень, травм; навчання основам аутогенного тренування; тренінги самонавіювання, самовпевненості, настрою; ситуативно-образне психорегулююче тренування, уявне перерахування працівником індивідуально-ціннісних якостей і ситуацій, в яких йому щось удалося [3; 5; 6].

П. Яременко зазначає, що для підвищення ефективності організації професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції необхідно враховувати такі основні вимоги:

- а) відпрацювання практичного матеріалу після викладення теоретичного;
- б) комплексний підхід до розв'язання завдань;
- в) динамічність процесу навчання, адаптація до умов діяльності ;
- г) природне відпрацювання (на місцевості);
- д) дослідження екстремальних факторів впливу;
- е) обов'язковість самостійного опрацювання дій кожним курсантом;
- ж) тестові завдання;
- з) візуалізація матеріалу навчання (показ відео-, фото);
- і) обговорення помилок;
- и) рейтингова оцінка дій навчаємого контингенту;
- к) запис занять (контроль) [8].

Зміст комплексного підходу до рішення поставлених задач, за визначенням П. Яременка, полягає в тому, що кожне заняття з визначених умов несення служби проводиться з урахуванням декількох видів підготовки. Наприклад, дії по переслідуванню озброєних злочинців опрацьовуються з урахуванням фізичної підготовки, тактико-спеціальної підготовки, заходів особистої безпеки, вогневої підготовки, психологічної підготовки. Особи, які проходять навчання, таким чином більш отримують більш широкі знання та розуміють їх значимість [8].

Постійно змінюються вправи, тренувальні ситуації дозволяють відпрацювати й вдосконалити вміння правоохоронця і забезпечують їх використання у будь-якій ситуації. Наприклад, діставати пістолет з кобури за певний час можна в положенні стоячи в спокійній обстановці. Однак, якщо запропонувати виконати цю вправу в положенні сидючи, в бронежилеті, при відволікаючих голосних звуках (пострілах) – раніше придбані вміння будуть не завжди ефективними [8].

Практична складова передбачає практичне відпрацювання з використанням реальних транспортних засобів, приміщень, зброї, екіпування, спецзасобів, пристроїв дозволяють наблизити заняття до реальної екстремальної ситуації. У цьому випадку майбутній правоохоронець при несенні служби буде більш впевнено володіти навичками й застосовувати всі перелічені елементи [2].

Відпрацювання можливих помилок, дозволяє проаналізувати та переосмислити отримані знання та вміння. Цим заходом запобігається повторення аналогічних помилок в подальшому. Максимальної ефективності усунення недоліків можна досягти за рахунок використання відео- та аудіотехніки. Записані дії у ситуаціях професійної діяльності, після обговорення з поясненнями викладача, надають курсантам необхідне уявлення та практичний досвід.

Приведений алгоритм навчання дає змогу комплексно вирішувати навчальні завдання з кожної окремої дисципліни.

Отже, приведена структура викладання навчальної дисципліни дає повний набір необхідних знань, детально структурована і має логічну послідовність підготовки. Змінюючи зміст занять та об'єм інформації, можна використовувати цю схему оволодіння знаннями й уміннями в усіх видах професійної підготовки. У цьому разі можна надавати як суто теоретичні знання, так і опрацьовувати їх на практиці у вигляді тренінгових занять. Практичне опрацювання основних питань призводить до високого рівня вивчення матеріалу.

Невід'ємною складовою частиною практичної підготовки курсантів є стажування у територіальних органах поліції, що здійснюється з метою закріплення теоретичних знань, отриманих на певному етапі навчання відповідно до спеціальності, спеціалізації, набуття та вдосконалення професійних навичок і вмінь [1].

Стажування є завершальним етапом підготовки майбутніх фахівців для здобуття певного рівня освіти відповідно до спеціальності (спеціалізації) і проводиться після опанування теоретичної частини навчального плану та перед проведенням державної атестації. У ході стажування глибоко і всебічно вивчаються ділові, моральні й особисті якості курсантів для вирішення питань щодо

здатності майбутнього фахівця виконувати функціональні обов'язки на відповідних посадах в територіальних органах поліції.

З позицій педагогічної практики, професійна підготовка майбутніх офіцерів поліції України визначається нами як цілісна динамічна система підготовки, яка поєднує такі компоненти освітнього процесу (мету, зміст, методи, засоби і форми навчання, діяльність викладача і курсантів, формування мотивації професійної діяльності) і спрямована на формування у курсантів як майбутніх офіцерів поліції професійної відповідальності.

Основними компонентами процесу формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції, на нашу думку, є:

– цілепокладання, тобто визначення цілей і завдань, які забезпечують ефективний розвиток особистості фахівця;

– організація і координація діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу щодо формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції;

– створення педагогічних умов та проведення заходів, безпосередньо спрямованих на формування професійної відповідальності;

– діагностика результатів, аналіз і оцінка ефективності формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції України.

Висновки. Отже, професійна підготовка за умов цілеспрямованої організації, відповідного змістового наповнення може виступати дієвим засобом формування професійної відповідальності майбутніх офіцерів поліції під час їх навчання у закладі вищої освіти МВС України. Для ефективної реалізації професійної підготовки необхідно виокремити і обґрунтувати педагогічні умови, створення яких в освітньому процесі закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання дозво-

лить сформувати професійну відповідальність як особистісний феномен.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Ярмаш О.Н. Вищий заклад освіти МВС України : науково-практичний посібник. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 369 с.

2. Горська М.О. Особливості професійного навчання поліцейських у сучасних умовах. *Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня 2016 р.). Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 116–120.

3. Делікатний С.К. Професійно-психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ. *Інформаційний бюлетень Республіканського навчально-методичного центру Української академії внутрішніх справ*. 1995. № 3. С. 80–81.

4. Долгополова М.М. Окремі питання професійної підготовки поліцейських. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 15 грудня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 178–180.

5. Логачов М.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2001. 184 с.

6. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навчальний посібник / О.В. Землянська, О.І. Федоренко та ін. ; за ред. І.В. Жданової. Харків : ХНУВС, 2015. 520 с.

7. Розов В.І. Психологічний захист населення в екстремальних та надзвичайних ситуаціях. *Психологічні аспекти національної безпеки* : збірник наукових праць. Львів : ЛДУВС, 2007. С. 169–171.

8. Яременко П.С. Професійна підготовка майбутніх працівників ОВС України. Київ : Лібра, 2001. 167 с.